

---

## RECENZJE

---

Joachim Bahlcke, *Kalwinizm i Jednota braci czeskich w Europie Środkowej i Środkowo-Wschodniej. Studia na temat społecznego i kulturowego znaczenia wyznania reformowanego w okresie wczesnonowożytnym*, red. Roman Mnich (Labyrinthi, t. IV), Wydawnictwo IKR[i]BL, Berlin – Siedlce 2017, 270 s.

Czytelnikom „Kwartalnika Pedagogicznego”, którzy interesują się postacią i dziełem Jana Amosa Komeńskiego (1592–1670), warto zwrócić uwagę na książkę Joachima Bahlckego, profesora i kierownika Katedry Historii Wczesnonowożytnej na Uniwersytecie w Stuttgarcie. Jest to polskie tłumaczenie 13 artykułów tego niemieckiego Autora, które ukazywały w jego rodzimym języku w latach 1997–2016. Łączy je podana w tytule tematyka historii Kościoła reformowanego (zwanego niezbyt precyzyjnie kalwińskim) i Jednoty braci czeskich na Śląsku, w Czechach, na Morawach, Węgrzech i Górnych Łużycach. Przypomnijmy, że Jan Amos Komeński był biskupem Jednoty braci czeskich. Jednota ta powiązana była z wyznaniem reformowanym (kalwińskim). Polskie tłumaczenie zbioru artykułów Bahlckego wykonał dr Rafał Kozak z Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach przy udziale Rafaela Sendeka. Książka ta poświęcona jest pamięci Wenera Korthaasego (zm. 2008) – założyciela i wieloletniego przewodniczącego Niemieckiego Towarzystwa Komeńskiego w Berlinie (Die Deutsche Comenius – Gesellschaft).

Bahlcke jest znanym i uznanym w środowisku historyków badaczem. Od wielu lat zajmuje się pogłębionymi studiami historycznymi na temat historii Europy Środkowo-Wschodniej w XVI–XX w., w szczególności historii wyznań religijnych w tym regionie w XVII i XVIII stuleciu. Warto wiedzieć, że w samym tylko 2018 r. Bahlcke, we współpracy z innymi historykami, opublikował rejestry

dokumentów *Acta Unitatis Fratrum: Dokumente zur Geschichte der Böhmischer Brüder im 15. und 16. Jahrhundert* (Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2018 – planowane są cztery tomy) oraz że m.in. pod jego redakcją ukazała się monografia o znanym komeniologu Janie Kvačali (1862–1934) *Zwischen Dorpat, Pressburg und Wien: Ján Kvačala und die Anfänge der Jablonski-Forschung in Ostmitteleuropa um 1900* (Wiesbaden Harrassowitz Verlag, 2018).

Czytelników „Kwartalnika Pedagogicznego” zainteresuje pewnie, czy w książce tej jest dużo nowych wiadomości na temat Komeńskiego. Bahlcke nie koncentruje się na osobie Komeńskiego. Jest on jedną z wielu postaci omawianych w tej książce. Więcej uwagi autor poświęca takim osobom jak: Daniel Ernst Jabłoński, czyli wnuk Komeńskiego, Christian Sitkovius (Sitkowski), Abraham Scultetus, Joachim vom Berge, Kapar Dornavius (Dornau) i inni. Dzieje Komeńskiego i jego rodziny ukazane są więc na szerszym tle dziejów Kościoła reformowanego i Jednoty braci czeskich w regionie.

Punktem wyjścia recenzowanej książki jest rozprawa Daniela Ernsta Jabłońskiego *Historia Consensus Sandomiriensis* (sic!), która ukazała się w wydawnictwie Ambrosiusa Haude w Berlinie, w 1731 r. Była to rozprawa z historii Ugody Sandomierskiej (1570 r.), Kościoła reformowanego, ale nosiła także cechy rozprawy politycznej. Karta tytułowa tej pracy Jabłońskiego reprodukowana jest na okładce recenzowanej książki. Jak Bahlcke zaznacza we *Wstępie*, artykuły znajdujące się w tym zbiorze opierają się w sensie metodycznym i conceptualnym na pracach historyka i teologa Winfrieda Eberharda, byłego dyrektora Instytutu Historii i Kultury Europy Wschodniej (Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa) w Lipsku w latach 1996–2007.

Pierwszy artykuł poświęcony jest wprowadzeniu ogólnemu do dziejów Jednoty braci czeskich i reformacji kalwińskiej w Europie Wschodniej. W drugim tekście autor omawia znaczenie brzesko-legnickiej linii Piastów śląskich we wczesnym okresie nowożytnym w kontekście tolerancji wyznaniowej. W trzecim artykule przedstawione zostało znaczenie solidarności w wierze reformowanych wobec dyskryminacji i prześladowań religijnych w dobie konfesjonalizacji. W czwartym artykule mowa jest o wolności wyznaniowej reformowanych na Śląsku w kontekście ugody altransztackiej (Altranstädter Konvention, 1707 r.). W kolejnym artykule autor omawia związki między kalwinizmem a kulturowymi wpływami i stanowimi ruchami wolnościowymi w Czechach i na Węgrzech w latach 1570–1620. Szósty artykuł poświęcony jest omówieniu znaczenia kalwińskiego teologa i polityka Abrahama Scultetusa (1566–1628) w relacjach między Śląskiem a Palatynatem Reńskim ok. 1600 r. Tematyce czeskiej „rewolucji” 1618 r. i nieudanej próbie wprowadzenia w Czechach ustroju analogicznego jak wcześniej w Niderlandach, poświęcony jest kolejny, siódmy artykuł. Z kolei w artykule ósmym autor rozważa wyznaniowe, a w rzeczywistości polityczne znaczenie interwencji Brandenburgii-Prus w Wiedniu

na rzecz węgierskich protestantów po pokoju westfalskim (1648). Kolejny, dziewiąty artykuł dotyczy komunikacji religijnej między Berlinem, Leszmem i Herrnhut w Górnych Łużycach, czyli najważniejszymi ośrodkami Jednoty braci czeskich w XVIII w. Artykułem, który może wzbudzić największe zainteresowanie czytelników, jest tekst *Komeński – Figulus – Jabłoński. Rodzina środkowo-europejska pomiędzy ojczyzną a uchodźstwem* (s. 179–193). Oryginalnie tekst ten ukazał się w 2010 r. w języku niemieckim oraz polskim (*Comenius – Figulus – Jablonski. Eine mitteleuropäische Familie zwischen Heimat und Exil, [w:] Brückenschläge. Daniel Ernst Jablonski im Europa der Frühaufklärung*, red. J. Bahlcke, B. Dybaś, H. Rudolph, Döbel 2010, s. 32–51 – przekład polski: *Budowanie mostów. Daniel Ernst Jabłoński w Europie wczesnego Oświecenia*, red. J. Bahlcke, B. Dybaś, H. Rudolph, tłum. R. Sendek, M. Kryś, Leszno 2010). Trzy ostatnie artykuły mają charakter biograficzny i poświęcone są omówieniu życia i twórczości Joachima vom Berge (1526–1602) – śląskiego humanisty i prawnika, Daniela Ernsta Jabłońskiego (1660–1741 – w tytule artykułu błędnie wydrukowana jest data: 1740 r.) w kontekście jego solidarności w wierze i wczesnego oświecenia oraz Christiana Sitkoviusa (Sitkowskiego, lata 1682–1762) seniora Jednoty braci czeskich.

Książka Bahlckego ma bez wątpienia walor poznawczy – w szczególności dla czytelnika polskiego, który ma trudniejszy dostęp do niemieckiej literatury przedmiotu. Umożliwia zapoznanie się ze stanem, metodą i kierunkami niemieckich badań nad historią wyznań chrześcijańskich w naszym regionie w XVI–XVIII w. Jest to bez wątpienia bardzo ważne i użyteczne. Dla odbiorcy katolickiego lub nawet luterkańskiego może to być jednak trudna lektura, gdyż autor nazbyt często używa języka źródeł – pisanych przez autorów wyznania reformowanego (kalwińskiego) w XVII i XVIII w., mocno emocjonalnie zaangażowanych w spory i wojny na tle wyznaniowym, z silnym poczuciem wyższości wobec innych wyznań chrześcijańskich, w szczególności wobec Kościoła katolickiego. Wydaje się, że we współczesnej, krytycznej historiografii powinno się unikać używania języka zaangażowanego z epoki. Trudność przysparza także polskie tłumaczenie, które nie jest konsekwentne pod względem historycznym i nie zawsze precyzyjne. Wydaje się, że zabrakło niestety dobrej polskiej redakcji merytorycznej tekstu wykonanej przez specjalistę od historii XVI–XVIII w.

Adam Fijałkowski

Uniwersytet Warszawski

Wydział Pedagogiczny

ORCID: 0000-0002-1049-875X